

“Successos d’Europa” a la Catalunya rural de l’època moderna

Ricard Expósito i Amagat

El primer de juny de 1631, Roch Soler, un pagès natural de les Encies, dictava les darreres voluntats al reverend Joan Antoni Moner al mas Salavedra de Sant Esteve de Llémena. “Detingut de malaltia corporal”, va nomenar tres marmessors, disposà com desitjava que fossin celebrades les exèquies i va llegar 20 lliures barceloneses a la seva muller. L’hereu era el seu fill Joan, menor d’edat. Per acabar d’assegurar el bon trànsit de la seva ànima, Roch Soler, a més de les misses de rigor, va oferir una caritat de pa cuit a la porta de l’església parroquial, així com quatre quarteres de blat.¹ Comptat i debatut, res d’excepcional per a l’amo d’un o dos masos de la Catalunya Vella, amb un estatus econòmic relativament modest. Ara bé, per què ens interessa un desconegut habitant de la diòcesi de Girona?

Una quinzena d’anys abans, a l’estiu del 1616, aquest pagès s’assabentava de les notícies de Barcelona: entre altres, que el virrei Francisco Fernández de la Cueva, el duc d’Alburquerque, havia capturat els famosos bandolers Tallaferro i Trucafort. El primer no va arribar viu a la presó, mentre que el segon fou executat públicament: va ser penjat en una forca de la ciutat comtal.² No eren sols notícies locals. Un decenni més

1. Testament de Roch Soler (Arxiu particular, Les Planes).

2. Francesch LOPES, *Aquí se refereix llargament la molt grandiosa y memorable expulsio de lladres y bandoles feta per ordre del Excelentíssim senyor don Francisco Fernandez de la Cueva duc de Alburquerque lloctinent y capita general del Principat de Cathalunya y co[m]ptats de Rossello y Cerdanya, ab presa de dos famosos caps de quadrilla nomenats Tallaferro y Trucafort, y de molts altres bandoles antichs y de fama sos companys, los quals avent molt temps que regnaven han preterit en molts breus dies. Y a la fi la molt rigurosa sentència que se ha executada de vint y vuit de ells tots junts dissapte á divuyt del mes de juny del any 1616*. Compostes ab rima de Jaume Roig per (...) de la vila de Mataro, Barcelona, Esteve Liberos, 1616 (Arxiu particular, Les Planes).

tard, el 1627, aquest mateix pagès tenia notícia de distints successos internacionals com eren les hostilitats entre Viena i la Sublim Porta, el transcurs de la Guerra dels Trenta Anys en terres alemanyes, alguns moviments diplomàtics a Gènova i a París, enfrontaments marítics entre vaixells hispànics i holandesos, així com algunes intrascendents escaramusses protagonitzades pels reis de Polònia i de Suècia, entre d'altres noves de la convulsa geografia europea.³

Certament, Roch Soler estava informat tant de les notícies de la terra com de l'“actualitat internacional”. Però com era possible des de les remotes valls de Llémèna i d'Hostoles? La resposta l'ofereix la “premsa” de l'època. El que convertia en especial aquest pagès era que consumia les noves impreses. El 20 de juliol de 1616 –segons consta en anotació manuscrita– havia adquirit un fulletó versificat sobre bandolerisme, mentre que el 1627 indubtablement féu el mateix amb una “relació tipus gasetà” sobre els successos ocorreguts a l'estranger durant l'any anterior. El plec noticiós més antic fou comprat a Barcelona, mentre que la procedència del segon és desconeguda: potser l'obtingué a la mateixa ciutat o, tal vegada, en algun lloc concorregut (una plaça, un mercat) o de mans d'algun venedor ambulat que recorria la diòcesi gironina. En tot cas, els horitzons del seu món no s'acabaven a l'era del seu mas, als camps o al campanar parroquial sinó que, en certa manera, abraçaven la major part de l'Europa moderna i, marginalment, les Índies Occidentals; és a dir, que un pagès de la Garrotxa també tenia experiència de la diversitat. I tot això gràcies als papers públics estampats als tallers barcelonins i perpinyanesos; uns fullets en català i en castellà, en vers i en prosa, que expandiren notablement la coneixença i fins i tot la percepció dels esdeveniments extralocals.

Tanmateix, durant força temps els historiadors i els sociòlegs han tendit a considerar que la pagesia de l'Europa de l'Antic Règim difícilment podia concebre altres horitzons polítics i geogràfics que anessin gaire més enllà de la parròquia o, a tot estirar, de la ruralia més immediata. Les condicions materials a les quals es veia sotmesa o almenys limitada aquesta pagesia contribuirien –s'ha afirmat– al forçós arrelament o loca-

3. *Relacion de lo que ha sucedido en Alemaña, Ungría, Flandes, Italia, y otras partes, desde 20 del mes octubre, hasta 26 de noviembre deste presente año 1626 por avisos de Roma, & c.*, Barcelona, Sebastian y Jayme Mathevat, 1627 (Arxiu particular, Les Planes).

lisme i, en conseqüència, a la circumscripció de la política –i de la geografia– a la contrada natal: la casa, l'aldea, la comunitat. Més properament, però, la historiografia ha començat a modificar aquesta visió tan localista i "despolititzada" de la pagesia. A tall d'exemple, Yves-Marie Bercé i Lucia Carle han rebutjat la concepció de les comunitats pageses com a entitats al marge de la història: a l'Edat Moderna no era possible desconèixer que, més enllà del llogaret, existia una Cort, per distant que fos; com tampoc no es podien ignorar els esdeveniments polítics i militars coetanis.⁴ I les memòries o llibres de famílies de pagesos del Principat en constitueixen testimonis de primera magnitud.⁵ Així, Joan Guàrdia, l'historiogràficament cèlebre pagès del Collsacabra, no només fou partícip i testimoni de la Guerra dels Segadors sinó també un consumidor de notícies, probablement impreses, sobre aquest conflicte mobilitzador de tropes i de tipus mòbils; no obstant, Guàrdia, a més de les vicissituds militars o politicomilitars de la terra, també s'interessava per les de l'exterior: el 1664, l'any de la batalla de Sant Gotard, registrava la gran pugna entre "lo Turch" i "lo amparador de Alamanya".⁶ Guàrdia, com Roch Soler una generació abans, no va romandre a la seva contrada nadiua isolat de tot coneixement de l'exterior. Sens dubte, els horitzons informatius dels catalans de l'època moderna –la seva "curiositat", si es vol– no s'acabaven en els límits del Principat, sinó que també abastaven "los successos que succeexen en Europa", i (molt) més enllà, a través de la circulació de noves estampades.

4. Yves-M. BERCÉ, "Les origines d'une politique paysanne, XVIe-XIXe siècles", dins *Le Paysan, gardien de la nature. Actes du 2e colloque d'Aurillac, juin 1988*, París, Christian, 1989, pp. 253-267; CARLE Lucia, *L'identité cachée. Paysans propriétaires dans l'Alta Langa aux XVII-XIXe siècles*, EHESS, París, 1989; Per a uns comentaris més detallats sobre l'antiga i la nova historiografia modernista a l'entorn d'aquestes problemàtiques, vide Xavier TORRES, "Pagesos que han vist el mar...: la pagesia i la política (o «control social i vida quotidiana») en la societat rural catalana de l'època moderna", dins Conxita MIR i Enric VICEDO, eds., *Control social i quotidianitat. Terceres jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder als Països Catalans*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2002, p. 39-75.

5. TORRES, "Pagesos"; Idem, *Els llibres de família de pagès (segles XVI-XVIII). Memòries de pagès, memòries de mas*, CCG - Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i ILCC, Girona, 2000.

6. Antoni PLADEVALL i Antoni SIMON, eds., *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Curial, Barcelona, 1986. Sobre les noves "sertes" de la revolta dels catalans vide, p. ex., les pp. 68-69; L'amenaça infidel a la p. 115.

En aquesta comunicació, doncs, es vol esbossar una primera geografia noticiosa de la premsa de Catalunya entre 1500 i 1630, així com alguns indicis de la seva circulació i difusió rural. La protopremsa ha atret darrerament l'atenció dels especialistes de diversos rams. En l'àmbit català, els estudis d'aquesta mena, no gaire prolífics, s'han centrat, bàsicament, en els documents emesos des de i sobre el Principat, sobretot en conjuntures bèl·liques, com ara la Guerra dels Segadors. En canvi, la recepció a Catalunya de notícies de l'estranger, com la França d'Enric IV, les llunyanes terres eslaves i les guerres contra els turcs no han suscitat un interès semblant.

La premsa

Com a pas previ a l'examen de la geografia informativa, però, caldria fer avinent què s'entén per "premsa antiga" o, en la clàssica expressió de Joan Torrent i Rafael Tasis, per "pre-premsa".⁷ La denominació de premsa antiga comprèn tot aquells papers impresos que foren oferts a la curiositat del públic per informar-lo i persuadir-lo sobre l'actualitat del moment;⁸ uns papers que poden ser agrupats sota una varietat remarcable de gèneres noticiosos.

En el cas de Roch Soler, aquest pagès va llegir o escoltar llegir una relació versificada i una relació tipus gasetta en prosa. La relació, com a gènere, consistia en una narració informativa molt sovint monotemàtica (una batalla, una celebració, un crim, etc.), però que en ocasions reunia distintes notícies de manera similar a les posteriors gasettes. Gairebé sempre era presentada com a "vertadera", "autèntica", "fidel" o amb altres adjectius similars, aïllats o de forma combinada, com si

7. Joan TORRENT i Rafael TASIS, *Història de la premsa catalana*, vol. 1, Bruguera, Barcelona, 1966, p. 17.

8. Henry ETTINGHAUSEN, "Hacia una tipología de la prensa española del siglo XVII: de «hard news» a «soft porn»", dins Ignacio Arellano *et alii*, eds. *Studia Aurea. Actas del III Congreso de la AISO (Toulouse, 1993)*, vol. I, Pamplona - Toulouse, GRISO - LEMSO, 1996, pp. 53-66; Id., "Informació, comunicació i poder a l'Espanya del segle XVII", *Manuscrits*, 23 (2005), p. 45-58; Ricard EXPÓSITO, *En els orígens de la premsa catalana. Segles XVI-XVII*, treball d'investigació (DEA), Universitat de Girona, 2008.

se seguís la norma aristotèlica de la "versemblança". La relació tipus gasetas, en canvi, era un instrument periòdic embrionari, amb uns continguts dedicats als esdeveniments internacionals, amb el tractament particular de notícies de diversos indrets separades per la indicació del lloc d'emissió i la data. Malgrat que les primeres gasetes catalanes pròpiament dites van sorgir amb la Guerra dels Segadors, aquesta relació tipus gasetas de 1627⁹ permet remuntar les formes més primerenques de periodicitat informativa a la dècada de 1620; precisament fou durant aquest decenni quan "la presse périodique imprimée se développe un peu partout en Europe, dans un beau mouvement d'ensemble dont il reste bien difficile d'isoler les pionniers".¹⁰ Ara bé, no s'hauria d'oblidar que, malgrat la progressiva consolidació de les publicacions periòdiques, els papers públics irregulars perduraren dins dels horitzons informatius del Principat fins més enllà de la Guerra del Francès, interaccionant amb les gasetes, els periòdics literaris i els diaris. No debades, els fulletons subordinats als esdeveniments foren hegemònics en el decurs del període altmodern: a més de les relacions, es publicaren una munió de cartes i còpies epistolars i, en menor mesura, avisos i noves.

Tots aquests humils i fràgils fulletons, majoritàriament en 4° i en llengua castellana, cobriren temes prou heterogenis com foren encontres militars, festes monàrquiques i d'altres dignitats, assumptes religiosos, fets extraordinaris –de tipus natural, sobrenatural i inusual–, entre "otras cosas dignas de ser sabidas". Consumits dins i fora de Catalunya, contribuïren al sosteniment quotidià de les impremtes catalanes o, més exactament, de les perpinyaneses i, sobretot, barcelonines, com els tallers de Gabriel Graells i Giraldo Dotil, el dels Mathevat o el d'Esteve Liberòs: entre 1500 i 1630 s'estamparen 334 fulletons noticiosos al Principat, una petita part d'un total desconegut que, lamentablement, no ha sobreviscut als estralls del temps.

9. Henry Ettinghausen va localitzar un exemplar d'aquest mateix fulletó a la Biblioteca de Portugal. *Notícies del segle XVII. La premsa a Barcelona entre 1612 i 1628*, edició a cura de Henry Ettinghausen, Ajuntament de Barcelona - Arxiu Municipal, Barcelona, 2000, p. 143-146 (n. 26).

10. Stéphane HAFEMAYER, *L'information dans la France du XVIIe siècle. La Gazette de Renaudot de 1647 à 1663*, Honoré Champion, París, 2002, p. 16.

Abans d'entrar amb la geografia informativa, però, encara resta aclarir o justificar la cronologia escollida. Aquests 130 anys corresponen als orígens de la premsa catalana: des de la *Carta de la gran victoria y presa de Oran (...)* de 1509¹¹ fins a diverses relacions polítiques i festives de les darreries de la dècada de 1620, quan culmina la primera fase de la Guerra dels Trenta Anys; un conflicte que va suposar un estímul de primer ordre per a la producció de notícies arreu d'Europa,¹² una autèntica "guerra de papers" on es conjugaren la propaganda i la informació i que, certament, va mantenir ocupades les premses del Principat: un 12% dels fulletons preservats entre 1618 i 1630.

La geografia

Ofertes aquestes succintes precisions sobre la premsa antiga del Principat, quines foren les geografies contingudes en els papers públics? La batalla de Fleurus als Països Baixos, una inundació a Perpinyà, les lluites al presidi de la Mamora al Marroc, l'elecció d'un nou pontífex a Roma, vaixells holandesos a l'estret de Singapur, el setge de La Rochelle... Aquesta seria una petita mostra dels coneixements geogràfics que podia adquirir un lector assidu dels fulletons noticiosos durant la dècada de 1620. En efecte, la protoprensa permet traçar una geografia de la informació, terrestre i marítima, que cobreix bona part de les fronteres continentals i de tota la resta del món on els europeus habitaven, guerrejaven, comerciaven o convertien infidels. No obstant, només en els darrers anys s'ha començat a estudiar la geografia de la informació continguda en els papers públics. Aquesta nova i prometedora línia metodològica, però, es limita a les notícies periòdiques, és a dir, a fonts seriadades i de lliuraments regulars com el gènere gasetà. Per contra, els fullets sense periodicitat fixa no han estat objecte d'una atenció similar. Precisament sobre un instrument periòdic, la *Gazette* fundada per Théophraste Renaudot el 1631, Stéphane Haffemayer

11. *Carta de la gran victoria y presa de Oran. En la qual se contiene la forma y manera de como es estada ganada. Con unas que dizen la misma victoria. Con dos villa[n]ces por muy gentil estilo* [Barcelona, Carles Amorós, 1509].

12. Brendan DOOLEY i Sabrina BARON, eds., *The Politics of Information in Early Modern Europe*, Routledge, Londres-Nova York, 2001, p. 17.

n'ha reconstruït la geografia informativa entre 1647 i 1663.¹³ Aquest historiador, amb el concepte de "geografia de la informació", ha volgut assenyalar "l'existence d'un espace européen de l'information, constitué d'une multitude de localités émettrices, irriguées par un flux plus ou moins continu et régulier de nouvelles".¹⁴ La gasetta francesa, a diferència dels fullets ocasionals, oferia als seus lectors una visió àmplia de l'espai europeu; tot i que això no exclou pas que un bon nombre de plecs noticiosos no cartografiés un mapa informatiu prou complet abans i després de la formació del periòdic renaudotià, malgrat que setze anys d'activitat brinden les aclaparadores xifres de més de 20.300 notícies i gairebé 800 localitats emissores. De totes maneres, per "geografia de la informació" no s'entén la caracterització de Haffemayer a partir de les localitats emissores d'informació, sinó la geografia interna de les notícies, això és, els indrets marítics i terrestres, principals i secundaris, on es desenvolupaven els fets d'actualitat recollits a partir de la lectura interna dels fulletons.

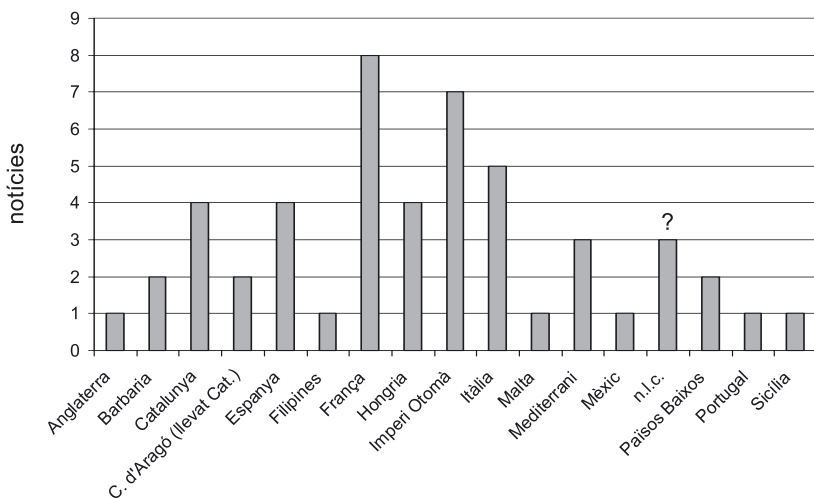
Durant el cinc-cents català, la geografia de la informació comprèn 50 notícies que, majoritàriament, corresponen a distintes cartografies bèl·liques. La primera entitat en volum informatiu és el regne francès amb 9 notícies, seguida de l'Imperi Otomà, estructura que integra la part asiàtica i l'europea (Moldàvia, Valàquia, Transilvània, el "sanjaq" de Belgrad, etc.), amb 8, i Itàlia amb 5, juntament amb el Mediterrani si s'hi afegeixen les dues illes de Malta i Sicília. Escassos són els comentaris que es poden oferir davant d'una geografia de la informació tan exigua, a causa dels pocs fulletons conservats (un total de 34), perspectiva que es veu agreujada per un buit cronològic de mig segle entre 1509 i 1557, i tres fulletons no localitzats o no conservats (n.l.c.) dels quals no és possible determinar ni el nombre de notícies ni els seus espais geogràfics respectius, com uns enigmàtics *Avisos de diversas partes. En que se da relacion de muchas cosas acontecidas, en los meses de junio, hasta el de setiembre del presente año de 1597* (Barcelona, Gabriel Graells i Giraldo Dotil, 1597):¹⁵ de quines parts? Quantes notícies? Per desgràcia, la referència bibliogràfica no és més explícita.

13. HAFEMAYER, *L'information dans la France*, p. 38; cf. Id., "La géographie de l'information dans la Gazette de Renaudot de 1647 à 1663", dins "Information à l'époque moderne. Actes du Colloque de 1999", *Association des Historiens Modernistes des Univeristés*, 25 (2001), p. 21-31.

14. HAFEMAYER, *L'information dans la France*, p. 36.

15. PALAU 20.641 i AGULLÓ, I, 284.

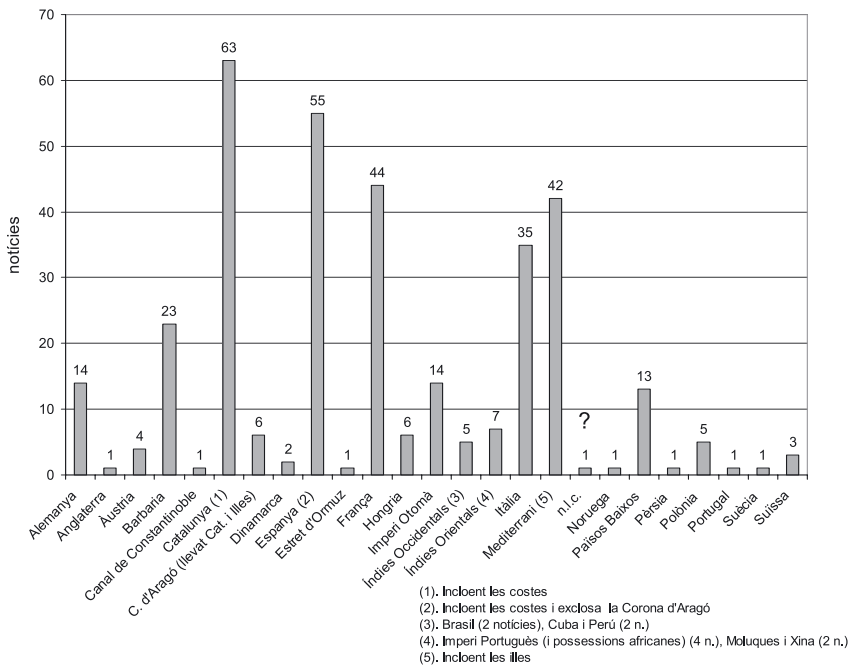
Geografia de la informació (s. XVI)

Per al sis-cents, un volum total de 349 notícies brinda una geografia de la informació molt més rica i extensa. Aquesta geografia resseguida per la premsa catalana apareix focalitzada pel propi Principat, incloent-hi els comtats, i pels territoris veïns: els altres regnes hispànics, França i la Mediterrània –l'escenari principal, no caldria recordar-ho, dels atacs corsaris i pirates de cristians i musulmans–. La xifra que destaca més són les 63 notícies relacionades amb Catalunya, nombre que evidencia una manufactura de la informació autòctona, més enllà dels materials importats i traduïts –d'altra banda una pràctica molt comuna sota l'Antic Règim arreu d'Europa–.

D'aquest corpus informatiu de més d'una seixantena de notícies de la terra, 16 foren redactades en català (totes en vers) i 47 en castellà. El mercat de consum intern del Principat, en ambdues llengües, anava paral·lel al d'exportació (a Castella i a Itàlia) i, probablement, s'hi subordinava. Seguien les notícies sobre Espanya (55) –exclosa la Corona d'Aragó (6)–, les de França (44), el Mediterrani (42) i Itàlia (35), mentre que les de l'Imperi Otomà, proporcionalment, havien disminuït respecte la centúria anterior; encara que seria cert en els dominis terrestres otomans, no en la vessant marítima que s'inclou dins del Medi-

Geografia de la informació (s. XVII)

terrani amb els combats navals. Amb xifres més modestes, la geografia de la informació es repartia entre Barbaria (23 notícies), les terres alemanyes (14) i els Països Baixos (13), mentre que la resta d'entitats o localitzacions no assoleixen la desena de notícies. Ara bé, aquestes "geografies menors" palesen una diversitat digna d'assenyalar: el cor d'Europa, les Índies Orientals, les possessions africanes de l'Imperi portuguès, nombroses –i impronunciables– províncies xineses, o les aigües del Carib. Diversitat i, alhora, absències, com les llunyanes terres dels tsars; potser per les distàncies o, més probablement, per manca de conservació de les fonts.

Tot i que la *Gazette* de Renaudot oferia un volum informatiu incomparablement superior i una visió de conjunt, els humils i més antics fulletons de Catalunya –i tan sols els supervivents o documentats!– brodaven un teixit prou heterogeni: si el rei de Polònia era "Conocido por sus hechos/ desde la abrasada esfera/ hasta el nebedo Aleman/ y en la mas remo-

ta tierra”,¹⁶ aquestes regions també eren conegudes o, més aviat, imaginades pels lectors i/o oients moderns.

Dinasties de lectors

Malgrat que les evidències de la circulació de noves entre la pagesia no siguin massa abundants, testimonis com el de Roch Soler o de memorialistes com Joan Guàrdia indueixen a pensar que els horitzons geogràfics i, per descomptat, els geopolítics, no eren tan migrats com es pot suposar. Les preocupacions més immediates d'un pagès com Roch Soler devien ésser la gestió de la casa i les terres, les calamitats de la natura (tempestes, gelades, pedregades...), el pagament i cobrament de deutes, etcètera; és prou significatiu que el fullet que va comprar a Barcelona fos aprofitat pels seus successors per relligar censals. Tanmateix, el consum d'aquest tipus d'impresos indica una certa noció dels universos extralocals, o una certa curiositat pel que succeïa més enllà de l'espai comprès entre els cingles del Far i la serra de Finestres. Una curiositat que augmentarà en el transcurs de l'edat moderna: els descendents del nostre habitant del mas Salavedra tingueren coneixement d'algunes de les campanyes militars de Lluís XIV a principis de la dècada de 1690, un terratrèmol a Itàlia a l'hivern del 1703, la batalla de Blaugies (preludi a Malplaquet), entre d'altres episodis ocorreguts a la poc pacífica geografia europea. En un moment indeterminat del segle XVIII, un personatge ara com ara anònim, però de formació eclesiàstica i habitant al mas Soler (l'heretat de Roch), expressava la següent queixa a un superior: “como mi destino me precisa à vivir en esta villa q[ue] es rincón de España, y de toda Europa, andan las noticias literarias rodando primero por todo el mundo, [abans] que lleguen a la nuestra”.¹⁷ Les notícies literàries –d'altra banda, tot un gènere “periodístic” al set-cents– no les rebia amb la promptitud desitjada, encara que li acabaven arribant; segurament el mateix problema es repetia amb les altres noves (polítiques, bèl·liques,

16. *Relacion verdadera en que se da cuenta como el rey de Polonia en dos batallas campales ha vencido al Gran Turco, el orde[n] de la guerra, el numero de los muertos, como los turcos huyeron del exercito del rey*, Barcelona, Estevan Liberos, 1622, f. 1r.

17. Lligall de cartes del mas Soler, núm. 12 (arxiu particular, Les Planes).

etc.) de recepció tardana, almenys a jutjar pels fullets preservats entre els papers familiars. Hom podrà objectar que no es tractava d'un pagès, però els seus avantpassats que sí que es dedicaren a l'agricultura, com el propi Roch Soler, ja havien demostrat uns contactes dignes de notar amb la cultura dels impresos noticiosos, la qual els havia possibilitat la coneixença del món exterior, des de les llunyanes Índies Occidentals fins als "successos d'Europa" –talment com era indicat en un fulletó de 1640–. Almenys Roch Soler, si havia llegit o escoltat llegir la relació tipus gaseta de 1627, s'havia pogut assabentar que en un dia d'hivern a la Brussel·les del 1626 havia tingut lloc un intercanvi de presoners, una vintena dels quals eren mariners portuguesos "que de la Vahia truxeron pressos los Olandeses a Olanda". O sigui, a les valls d'Hostoles i de Llémna es tenia constància –impresa en tot cas– d'una ciutat anomenada "Vahia" que no era altra que la capital del Brasil colonial: São Salvador da Bahia de Todos os Santos.

En definitiva, aquesta Catalunya rural, consumidora de noves, cal que sigui més coneguda, no sols pel que fa a la història de la premsa i la informació al Principat d'època moderna, sinó també en relació a la història de la pagesia o la prehistòria d'una esfera pública que tot just despuntava.